

netno TRENČÍN

DAJAMA Socialistický Trenčín v rokoch 1948 až 1989

netno TRENČÍN

Ján Hanušin

Socialistický Trenčín v rokoch 1948 až 1989

retro TRENČÍN

1. vydanie, 2020

Editor: Daniel Kollár

Text: Ján Hanušin

Jazyková úprava: Rút Facunová

Staré pohľadnice: zo zbierky Jána Hanušina

Staré fotografie: zo zbierky Ervína Aliho, Vojtecha Brabenca, Jána Hanušina, Vojtecha Tichého a Milana Vrbu

Dizajn a typografia: Erika Mészárosová a Marianna Lázničková

Tlač: Nikara, Krupina

Akékoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovoľené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA, Karloveské rameno 4B, 841 04 Bratislava

tel.: +421 918 320 117, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA v roku 2020 ako svoju 338. publikáciu.

ISBN 978-80-8136-121-0

Milí čitatelia,

kniha Trenčín retro, ktorú práve držíte v rukách, je súčasťou edície približujúcej tvár a premeny slovenských miest v období rokov 1948 až 1989. Časovo nadväzuje na publikáciu Trenčín na starých pohľadniciach, ktorá mapovala premeny tohto mesta v prvej polovici minulého storočia.

Napriek tomu, že socializmus bol v Československu vyhlásený až v roku 1960, roky 1948 až 1989 sa bežne, aj keď nepresne, označujú ako obdobie „socializmu“. Bolo to obdobie vlády jednej strany, jedinej pravdy, uniformity a zástupov pred obchodmi, ale aj extenzívneho rozvoja priemyslu, výstavby bytov a pre dnešných štyridsiatnikov a starších i obdobie mladosti, školských rokov, prvých lások a zakladania rodín. Obdobie, ktoré skončilo pred viac ako 30 rokmi, čo je o niečo menej ako polovica priemerného ľudského života, je v mnohých ohľadoch stále prítomné a živé, zanechávajúce v mysliach a spomienkach pamätníkov rozdielne, častokrát rozporuplné hodnotenia pri porovnávaní s dňom.

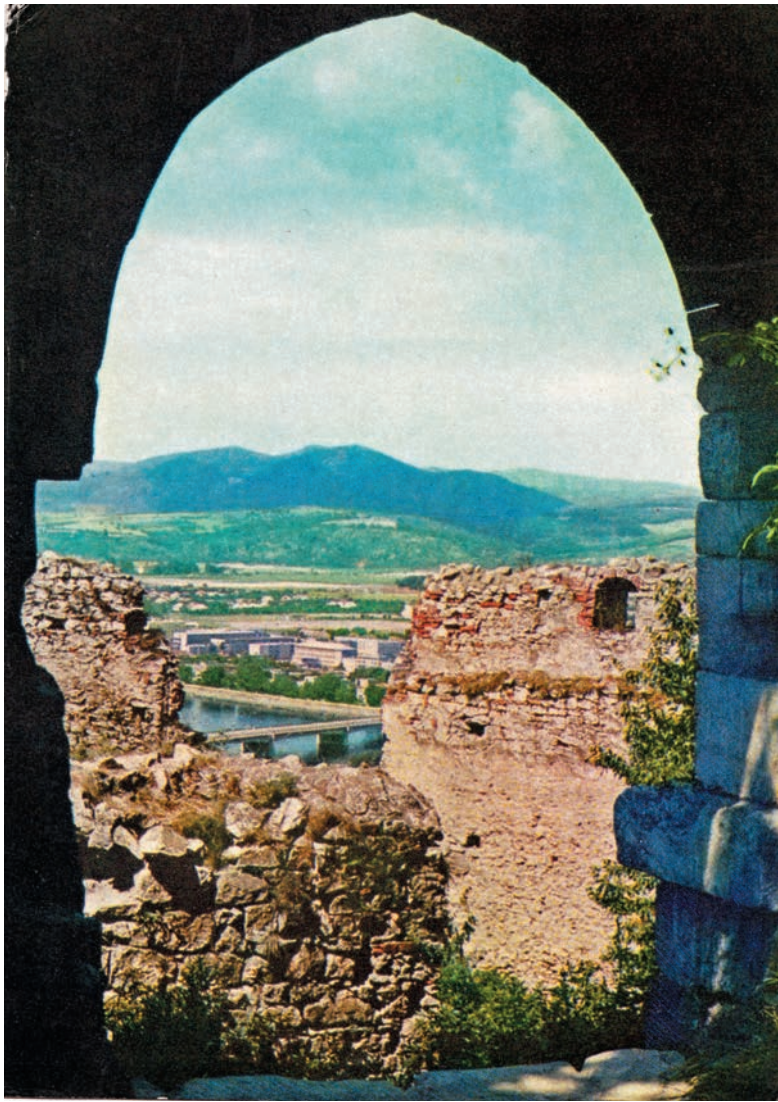
Prechádzku po „socialistickom“ Trenčíne začíname, ako ináč, hradom. Z pôvodnej zrúcaniny s minimálnymi rekonštrukčnými zásahmi sa dominanta mesta postupne menila na obnovený súbor stavieb s muzeálnymi expozíciami. Centrum mesta utrpelo necitlivou prestavbou Sládkovičovej a Hviezdoslavovej ulice. Výstavba na Sihoti nadväzovala na starší plán. Na Dolných honoch a na Soblahovskej ulici sa takisto vytvorili nové štvrte s príjemným bývaním. Výraznou premenou prešli aj niektoré časti Dolného mesta, ktoré sa stalo súčasťou širšieho centra. Na zelenej lúke vznikli aj ďalšie sídliská – Sihot' 2 (Hodžova), Sihot' 3, Kvetná. Najväčšie z nich, sídlisko Juh, malo v roku 1989 približne 16 000 obyvateľov, teda viac ako celý povojnový Trenčín. Stavalo sa pomerne veľa, ale stavby, najmä panelových obytných domov, boli jednotvárne.

Čitateľovi dozaista neunikne, že zábery prezentované v publikácii zďaleka nie sú len pohľadnice, ale aj fotografie. Pestrosť námetov vydávaných na miestopisných pohľadniciach dosiahla svoj vrchol v tzv. zlatej ére pohľadníc niekedy začiatkom 20. storočia, postupne sa však vytrácala, na pohľadniciach začali prevládať zábery dominantných pamiatok jednotlivých miest. Ešte v 50. rokoch vychádzali niektoré fotograficky hodnotné čiernobiele pohľadnice. Začiatok 60. rokov znamenal nástup farebných ofsetových pohľadníc. Vyvrcholením trendu úbytku zobrazovaných námetov bola móda viacobrázkových (niekedy nazývaných aj delených alebo okienkových) pohľadníc, ktorá k nám nastúpila koncom 60. rokov minulého storočia. Popri záberoch na najvýznamnejšie pamiatky boli častým motívom viacobrázkových pohľadníc moderné stavby, prezentujúce úspechy socialistickej výstavby. Nič nového pod slnkom, pohľadnica bola nástrojom propagandy rôzneho charakteru prakticky od obdobia svojho vzniku. Štátny monopol, typický pre socialistickú ekonomiku, sa, prirodzene, prejavil aj vo vydávaní pohľadníc. Väčšinu pohľadníc vydávali vydavateľstvá Pravda (predtým Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry) a Pressfoto Bratislava, v menšej miere Orbis Praha. Oficiálne vydávané pohľadnice prakticky vôbec nezachytávali menej zaujímavé časti mesta, čo nás prinútilo doplniť pohľadnicovú produkciu fotografiami z menej bežných zákutí, ktoré nasnímali fotografickí nadšenci systematicky dokumentujúci premeny mesta alebo náhodní fotografi. Zábery ošarpaných domov určených na asanáciu a nevábnych zákutí, či snímky dokumentujúce proces výstavby sa na škrobené oficiálne pohľadnice nedostali, no o to sú zaujímavejšie a autentickejšie.

Ako sme už spomenuli, v textoch pre zjednodušenie požívame na označenie obdobia rokov 1948 až 1989 nie vždy presný termín „socialistické“. Pri časovom určení v spojeniach 50. (60., 70. atď.) roky máme na mysli príslušné obdobie 20. storočia. Pri názvoch ulíc používame dnešný názov, v zátvorke názov v období pred rokom 1989.

Ing. Vojtech Brabenec, predseda Klubu starých Trenčanov a znalec starého Trenčína, pripomienkoval text tejto publikácie a poskytol fotografie. Viaceré ďalšie snímky sú z pozostalosti nášho kamaráta a takisto člena Klubu starých Trenčanov Ing. Vojtecha Tichého, ktoré láskavo zapožičala jeho manželka pani Jaroslava Tichá. Zo svojho archívu poskytol fotografie od pána Ervína Aliho aj pán Mgr. Milan Vrba. Všetkým patrí moja vďaka.

Ján Hanušin

hrad,
mesto z hradu

Hrad, jeden z najväčších na Slovensku a dominanta stredného Považia, je oddávna symbolom mesta. Azda najpôsobivejšie vynikne jeho majestátnosť a členitosť palácov, veží a bášt pri pohľade od západu a juhozápadu. Po požiari v roku 1790 hrad pustol a menil sa na ruiny. Prvé pokusy o rekonštrukciu hradu sa viažu k roku 1835, keď barón Sina kúpil od Štefana Illésházyho jeho panstvo v okolí Trenčína vrátane hradu. Barón Sina dal čiastočne opraviť Matúšovu a Hodinovú vežu a urobil aj iné drobné opravy na hrade. Jeho dcéra Ifigénia d'Harcourt darovala hrad v roku 1905 mestu. V roku 1924 hrad prebral Klub československých turistov a lyžiarov. O systematickej obnove hradu sa rozhodlo v roku 1955, vlastné rekonštrukčné práce začali o tri roky neskôr. Na jarnom zábere z areálu starej mestskej plavárne asi z roku 1956 vidno hrad v stave pred začiatkom rekonštrukcie.

Záber pochádza z približne rovnakého miesta ako predchádzajúci. V ľavej časti snímky vidno zrekonštruovanú Delovú baštu. Rekonštrukčné práce na hornom hrade sa začali opravou Ľudovítovho paláca po roku 1962, čo dokladuje lešenie na exponovanej severo-západnej strane paláca. Na ňom vybudovali dvojtitú valbovú „zaatikovú“ strechu a stropy, obnovil sa aj renesančný arkier a renesančná atika. V tom období bol hrad spolu s ďalšími veľkými hradmi na Slovensku vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. Koncept rekonštrukcie hradu sa viackrát menil najmä pre nové nálezy, ale aj z dôvodu nových pohľadov na rozsah a koncepciu rekonštrukcie. Tá spočiatku predpokladala zakonzervovanie s dostavbou niekoľkých objektov na kultúrne využitie, neskôr sa rozsah rekonštrukcie rozširoval a úplná obnova sa postupne realizovala na veľkej časti objektov. V popredí vidno otvorené záhony mestského záhradníctva, ktoré bolo v priestore medzi hrádzou Váhu a areálom kúpaliska do 70. rokov. Popri otvorených záhonoch v ňom boli aj skleníky a kotolňa na vykurovanie.

Na leteckej snímke zo začiatku 70. rokov vidno od juhu horný hrad, ktorý je najvyššou a súčasne najstaršou časťou hradu. Po oprave Ľudovítovho paláca tu pokračovala rekonštrukcia opravou Barborinho paláca (napravo od Matúšovej veže) a čiastočne Zápoľských paláca (naľavo od Matúšovej veže). Ich rekonštrukciu urobili v druhej polovici 60. a začiatkom 70. rokov. V popredí vidno ruiny tzv. južného opevnenia hradu. Na úpätí hradbového múru v ľavej dolnej časti záberu na strane od Breziny boli dva malé „plácky“ zvané horný a dolný Čerták, obľúbené miesto futbalových zápasov chlapcov zo stredu mesta. Cez polčasové prestávky bola zvykom regenerácia zadychčaných pľúc cigaretkou. Pôvod názvu Čerták je odvodený od susednej hradnej bašty Čertov mlyn. V hornej časti fotografie na juhozápadnom okraji Hornej Sihote bolo ďalšie voľné miesto, na ktorom sa konali minifutbalové amatérske turnaje. Počas okupácie Československa armádami Varšavskej zmluvy v roku 1968 si tu spravili tábor sovietski vojaci. Nápis „Cirkus Moskva – nedráždiť, nekrmíť“, ktorý tam niekto umiestnil, bol zjavne inšpirovaný cirkusmi, ktoré tu mávali svoje pravidelné stanovište až do výstavby športovej haly v roku 1981.

Komplex hlavného vstupu do hradu je súčasne jeho najnižšie položenou časťou. Predbránie tvoria dve symetrické valcové bašty s kužeľovou strechou, za nimi je prvá hradná brána s vežou s ihlanovou strechou, v minulosti tu bol padací most. Povyše napravo vidno Hodinovú (Matejovu) vežu. Táto časť hradu spolu so západným múrom kasární bola rekonštruovaná začiatkom 70. rokov. Časť hradbového múru medzi predbráním a prvou hradnou bránou bola osadená moderne poňatým cimburím, ktoré však nerešpektovalo pôvodný tvar a po krátkom čase bolo nahradené imitáciou pôvodného renesančného cimburia. V pravej valcovej bašte bola po jej obnove zriadená pokladňa, ktorá bola predtým pri druhej bráne pod Hodinovou vežou. Výskumy a metodiku rekonštrukcie hradu riadil Ing. arch. Andrej Fiala, realizačné projekty vypracoval Ing. arch. Karol Chudomelka, realizáciu prác vykonával Pamiatkostav Žilina.

Delová bašta je najsevernejšou a voči mestu najexponovanejšou stavbou hradu. Rozpadávajúce sa ruiny bašty, prakticky kolmo nad hotelom Elizabeth (vtedajší hotel Tatras), predstavovali pre jeho prevádzku stále nebezpečenstvo. Toto bol zrejme hlavný dôvod pre to, aby sa rekonštrukcia hradu v roku 1958 začala práve na tomto mieste. Prvotné etapy rekonštrukcie hradu boli pomerne chaotické, projektová dokumentácia sa spracovávala „za pochodu“ a často sa menila. Plán predpokladal využívanie Delovej bašty na výstavy a kultúrne podujatia. Na jednotlivých poschodiach sa vybudovali masívne členené historizujúce železobetónové stropy. Vzhľadom na ich veľkú hmotnosť a nepôvodnosť materiálu sa neskôr tento spôsob rekonštrukcie hodnotil kriticky. Na zábere asi z roku 1961 vidno baštu s temer dohotoveným krovom a „glajchou“ a so strechou sčasti pokrytou šindľom. Menšia budova na pravom okraji snímky je pôvodný objekt zakrývajúci Studňu lásky.

Po oprave sa Delová bašta stala na dlhší čas jediným a pomerne často využívaným kultúrno-výstavným miestom hradu. Tri úrovne vnútorných priestorov poskytovali dostatok miesta aj pre väčšie výstavy a iné kultúrne podujatia. Ich návšteva v zrekonštruovaných priestoroch bašty na hrade, ktorý bol temer 200 rokov len romantickou zarastenou ruinou nad mestom, bola od polovice 60. rokov príťažlivou novinkou. K atraktivite priestoru prispelo aj obnovené okolie s malým amfiteátrom a pódium. Zrekonštruovaná bola aj Studňa lásky, ktorú vidno na pravom okraji záberu. V roku 1968 ju vyčistil klub trenčianskych potápačov. Málokto z Trenčanov však vie, že známa povest' o Omarovi a Fatime, viažuca sa k vzniku studne, vôbec nie je originálne trenčianska. Temer identický príbeh s rovnakou zápletkou si môžete prečítať aj pri studni na rumunskom hrade Hunedoara a možno aj dakde inde...

Plošne najrozsiahlejším objektom celého hradu boli hradné kasárne umiestnené na nádvorí dolného hradu. Zachovali sa z nich dva rovnobežné obvodové múry, zvyšky západného z nich vidno v ľavej časti záberu. Krátky spojovací múr spájal kasárne s Hodinovou (Matejovou) vežou. Šesťposchodová veža patrí k charakteristickým prvkom hradnej siluety. Počas rekonštrukcie tejto časti hradu v prvej polovici 70. rokov osadili na vežu hodiny, tie sa však nevyznačovali veľmi presným a pravidelným chodom. Popri časti spojovacieho múru postavili drevenú ochodzu so šindľovou strechou, no aj tá v dôsledku zanedbanej údržby musela byť po niekoľkých rokoch z bezpečnostných dôvodov uzavretá. Na plošine vedľa ochodze býval isté obdobie bufet. V ľavej časti snímky vidno voľnú prezentáciu sôch, ktoré vtedy skrášľovali trávnik. V súčasnosti je komplex kasární dostavaný, dvojpodlažná budova slúži na výstavnú činnosť.

Mohutný Barborin palác ohraničuje horný hrad zo severo-východu. Názov má podľa Barbory Celskej, druhej manželky Žigmunda Luxemburského, pre ktorú ho nechal postaviť začiatkom 15. storočia. Rytierska sála, jedna z najväčších miestností na hrade, je po rekonštrukcii a ďalších úpravách využívaná na rôzne spoločenské udalosti, svadby a pod. Základnú rekonštrukciu paláca urobili následne po obnove Ľudovítovho paláca v polovici 60. rokov. Podobne ako na Ľudovítovom paláci, aj tu vybudovali dvojité valbovú „zaatikovú“ medenú strechu a stropy, obnovili renesančný arkier, renesančnú atiku a kamenné chrlice. Na zábere vidno aj nainštalované osvetlenie. Vľavo historizujúci stĺp osvetlenia nádvorja, napravo badať konštrukciu so štyrmi reflektormi, ktorá bola súčasťou slávnostného osvetlenia hradných palácov.

V pozadí za rozkvitnutými čerešňami vidno Matúšovu vežu. Na zdanlivo všednom zábere je zaujímavá chýbajúca päťcípá hviezda na jej vrchole. V roku 1948 komunisti po uchvátaní moci začali na všetky vizuálne atraktívne body inštalovať svoje symboly – kósáky, kladivá a päťcipe hviezdy. Prirodzene, dominantná a zďaleka viditeľná Matúšova veža nemohla zostať bez tohto symbolu. Hviezda bola na veži už pred rokom 1948, v roku 1956 k nej pristavali asi dva metre vysokú, čiastočne presklenú drevenú bídu, zvanú hláska. Bolo to zrejme pozorovacie stanovište, istý čas tam bola aj retranslačná stanica na vysielanie televízie. Súčasne tam boli nainštalované červené výstražné svetlá zaisťujúce bezpečnosť čulej leteckej prevádzky na vojenskom letisku v Biskupiciach. Ako protest proti okupácii Československa armádami Varšavskej zmluvy v roku 1968 neznámi mladíci hviezdu zhodili. V roku 1970 bola nahradená novou, väčšou, s rozpätím asi 4,5 m, ktorá vydržala až do opravy veže v roku 1978. Čerešňový sad v popredí, zvaný Čerešňák, bol najmä v čase zberu čerešní eldorádom chlapcov zo stredu mesta. Sad, založený na upravenom teréne, bol udržiavaný, čerešne mali svojich majiteľov alebo prenajímateľov, ktorí si svoje stromy chránili pred nájazdmi chlapcov z okolia. Šprintárske preteky majiteľov čerešní a nepovolaných oberačov tu boli v čase zberu na dennom poriadku.

Rekonštrukcia hradu postupovala aj v 70. a 80. rokoch. Pôvodný koncept obnovy zameraný na konzervovanie ruín sa časom zmenil. Hlavné objekty hradu sa mali úplne rekonštruovať a dostávať. Dominanta hradu, viac ako 40 m vysoká Matúšova veža, bola obnovená v rokoch 1978 až 1979. Veža dostala novú strechu, na ktorej na veľkú radosť väčšiny obyvateľov mesta nebola hviezda. Jej otvorenie bolo súčasťou osláv 1 800. výročia vzniku rímskeho nápisu na hradnej skale. Začiatkom 80. rokov sa uskutočnila obnova spojovacieho múru západného opevnenia horného hradu. V dôsledku nevhodnej technológie sa jeho severná časť, ktorú vidno pod palácom Zápoľských obštaným lešením, v marci 2003 zrútila. Príkladom posunu v koncepcii obnovy hradu je Zápoľských palác. V prvej etape, ktorá sa realizovala koncom 60. rokov, bol palác zastrešený plochými stropmi a obvodové múry boli dostavané len čiastočne. Po prehodnotení koncepcie rekonštrukcie bol v rokoch 1985 až 1992 palác definitívne obnovený a prekrytý trojdielnou medenou valbovou strechou. Posledné fázy obnovy v roku 1989 dokumentuje lešenie, ktoré vidno napravo od Matúšovej veže.